

Kajeroj el la Sudo

ISSN 1886-1997

La 36^a jaro

Bulteno de la Hispana Asocio de Laboristoj Esperantistaj

<http://www.gazetoteko.com/kajeroj/k127/k127.html>

Respubliko estu la afero de ni ĉiuj

Artefarita intelekto

La Registaro Hispana demisias

N° 127^a

Aprilon de 2023
aperinta junio

Kajeroj

Bulteno de la Hispana Asocio de
Laboristoj Esperantistaj (HALE).

el la Sudo

Calle Jabonerías, 6.3° D
30010 Murcia

Hispanio

ISSN 1886-1938 (printita)

Prezidas: **Johano A. Cabezos.**

Redaktas: **Jesuo de las Heras.**

Korektas: **Jozefo Pina.**

Retskribu al: kajeroj@gmail.com

Enhavo

Redaktore: La militoj ne finas...3
Pri respublikoj hispanaj.....4
Militoj je la nuna jarcento.....5
Emerita Reĝo.....5
Politikistoj hispanaj.....6
Militoj de la nuna jarcento.....7
Militoj 20jarcentaj.....7
Intervjuo al Artefarita Intelektio.....8
Orfeo en la inferoj.....17
Defendo de Hispanio.....19
Sindeteno patria.....23

Pri la enhavo de la artikoloj respondecas ties aŭtoroj, ne la redakcio.

Ni ne korespondos pri nepetitaj artikoloj, kvankam ni klopodos publikigi ĉiun artikolon, kiun ni trovos interesa kaj kies enhavo mistraktas nenium personon.

Kovrilo: pro la rezulto de voĉdonado por urbestroj kaj aŭtonomestroj rapidiĝas tiu por prezidento de Hispanio.

Pagmaniero: aliĝu al HALE kontraŭ €10 jare por ricevi la surpaperan version de nia magazino.

Se vi deziras kontibui per aliĝo, kontaktu la redaktoron:
kajeroj@gmail.com

Oni povas reprodukti la enhavon, kondicè, ke oni citu la originon.

Tute kreita kaj traktita per senpagaj linuksaj rimedoj:
Scribus, Bluefish, BlueGriffon, Gimp, kaj Cyberduck.

Nesubskribitajn artikolojn verkis la redaktoro.

Redaktore

Kaj la militoj ne finas

Pacamantoj bedaŭras, ke milito sinsekvas en ukraina sojlo, eŭropa grundo. Kial oni devas daŭrigi ĝin? Ĉu ne estas loko por paco?

En Hispanio estas multe da ukrainoj delonge. Fakte de kelkaj jardekoj multaj el ili venis trovi pli bonan horizonton, kaj nun ili trovas, ke sia hejmlando estas terura, milita scenejo, al kiu ili ne facile povas reiri, ĉar multaj el siaj karuloj ne plu vivas, kaj eble sia hejmurboj ne plu ekzistas, aŭ ili estas detruitaj parte pere de bomboj rusaj.

Estas facile kulpigi unu flankon, kaj certe Eŭropo ne estas senkulpa pri tiu konflikto, sed mi komprenas, ke pleje kulpas la turpa ekstera agado de Usono, kiu malhonoris la pakton inter Gorbaĉov kaj Riigan okaze de la fino de Sovetunio: neniu varsovipakta lando eniros NATO-n, kaj tamen la bal-taj respublikoj kaj Pollando estas anoj de NATO, kaj estis projekto NATOigi Ukrainion, ankaŭ. Ne vane Rusio sentis sin izolita antaŭ de NATOaj landoj, kaj finfine ĝi reagis. Ĉu tro agreseme? Eble, ĉar nenio justigas amasmurdadon, sed ne estas senkulpa Okcidento. Germanio kaj Francio klopodis pacigi la aferon, sed ili ne havas la veran

pezon por haltigi la militon. Tion devas fari Usono, sed prezidento Bajden ne emas tion fari. Prezidento de lando, kiu malaperigis tutan armeon de 70 000 soldatoj irakaj je 2003, tiel, ke eĉ ties skeletojn oni neniam trovis. Ĉu temis pri nuklea bombado? Tio estas terura penso, evidente, kiun oni devas kontempli antaŭ diablumi Ekssovetunion.

Alia grava temo ĉitage estas tiu, ke Prezidento Sánchez, de Hispanio, devigos hispanojn voĉdoni —se ili plenumas sian rajton tion fari— je la mezo de la somera ferio, la 23^{an} de julio. Oni avertas, ke sub tio kuŝas intenco falsigi la balotadon pere de la perpoŝtaj voĉdonoj, sed se hispanoj komencas pligravigi civitanan devon eksoficiigi Prezidenton kies posteno ŝuldiĝas al minoritatoj ŝanĝe de diskomforto por majoritato, eble la nuna prezidento estas la lasta kantokrio de socialismo en Hispanio. Oni povas forgesi la verajn kialojn de la Intercivitana Milito de 1936, oni povas transrigardi la falsigon de historio de Hispanio pere de diversaj socialismaj leĝoj, sed ĉu oni ankaŭ pardonos al li la malplilongigon de ferioj? Mi rakontos venontnumere, fine de julio.

Politiko

Pri respublikoj hispanaj

Parolante pri respubliko en Hispanio, oni kutime pretervidas la pruvitan fakton vidigita pri tio, ke estas nenio pli kontraŭrespublikisma ol maldekstro, ĉefe tiu komunisma kaj socialisma —kiuj kerne estas la sama afero: globisma la unua, naciisma la dua, kies plej ekstrema versio esas faŝismo—, ĉar estis tiu dua el niaj turpereferenciataj kiel respublikoj, kiu kaŭzis la plej gravan tragedion el la historio de Hispanio, la malaprobinda **Fronto Popola**, kiu puĉis, kaŭzante la ribelon de la militistoj antaŭ la disrompo de la ĵurŝtato rekte kaŭzita de la registaro, kiu deziregis la militon por malaperigi la dekstrularon, kiu malfaciligis la revolucion *progresisma*, se oni povas nomi progresismo la amasmurdadon de kompletaj tavoloj de l' popolo, tiel, kiel jam okazintis ĉe Sovetunio je 1917.

Tial, se oni deziras memori pozitively la respublikon, oni kondamnu la Komunisman Partion de Hispanio (PCE) kaj la Partion Socialisman Hispanan Laboristan (PSOE), kiuj tiom da doloro kaŭzis ĉiam al Hispanio kaj la hispanojn persekutante devigis deknaŭjarcentan kaj obsolektan projekton al aliaj homoj. Ili ne estas demokratoj, eĉ se ili

vestas per tiu lano provante preni la alian *lanon*, kiel oni diras en Sudameriko, kaj kiun oni nomas ĉi tie *pasto* (mono). Ĉar revolucio estas ilies kaj nur por ili mem, laŭ ili, kompreneble.

Sekve, oni petu sanon kaj respublikon, sed per tiu ordo.

Tamen, ŝajnas al mi, ke la respubliko neniam venos en Hispanion pro ĝuste la ekzisto de tiu maldekstro kaj la indiferento de ĉiuj aliaj homoj, krom tiuj, kiuj esperas vivi koste al la politiko, tio estas, koste al ni ĉiuj, same kiel ili faras de la lastaj kvindek jaroj, nesolvante iun ajn de niaj problemoj, kio estas tio, por kio oni kontraktis ilin. Se tiu ĉi kompatinda popolo ene de kiu ni vivas, pli kaj pli rezignas, ĝis kiam ĝi decidis armi sin, kaj tiam okazos la plej malbono... Jen okazis tio je la 8^a jarcento, kaj poste je la 19^a. Kaj tiel iras ni. Do, nune, ke vivu la Reĝo, kaj se eblas, ke li estu absolutisma, ĉar se li estas bona, eble li solvos la problemojn, ke tiuj alvenintuloj neniam volis alfronti, kaj se li estas malbona, oni ne notos multe la diferencon, escepte je la momento pagi impostojn, ĉar estos multe pli malmultekoste la afero de kiam la moŝta reĝo fermos tiom da aŭtonomaj parlamentoj, tiom senutilaj kiel la centra par-

lamento..., kaj li nomumos modestan registaron favore al la bonfarto de hispanoj.

Do, vivu la respubliko konstituiga, kiu garantios la kolektivajn kaj individuajn liberecojn..., kaj se ne, ke vivu la reĝo..., multe da jaroj, ĝis kiam ĉi tiu popolo maturiĝos, alprenos siajn devojn civitanojn verevere, kaj forigu la reĝon kaj la politikistojn liberecmortigantajn de tiu ĉi afero, kiu pri demokratio havas nur la nomon.

Emerita Reĝo

Reĝo Juan Carlos la 1^a de Hispanio estas unu el la plej gravaj politikaj figuroj de la hispana historio. Naskita je la jaro 1938^a en Romo, Italujo, Juan Carlos 1^a iĝis reĝo de Hispanio en la jaro 1975^a, post la morto de la diktatoro Francisco Franco. Li estis la unua reĝo de Hispanio post la reĝeco de Alfonso 13^a, kiu forlasis la tronon je 1931^a.

Juan Carlos la 1^a ludis gravan rolon en la rekonstruado de Hispanio post la Franco-epoko. Li funkciis kiel arbitro kaj estis konsiderata kiel figuro de stabileco kaj unueco en la lando. Li ankaŭ havis gravan rolon en la transiro de Hispanio al demokratio, kiam li forigis la diktatoran estraron kaj starigis parlamentan monarkion.

Li estis konata por siaj progresismaj pozicioj pri homaj rajtoj kaj por siaj klopodoj por plifortigi la rolon de la monar-

kio en la demokratia sistemo de Hispanio. Li estis ankaŭ konata por siaj eksteraj rilatoj kaj por la rolo de Hispanio en la Unuiĝintaj Nacioj.

Tamen, li estas akre kritikata de maldekstraj partioj pro sia privata vivo. En Hispanio la Reĝo estas super la leĝo, laŭ la konstitucio, kiu diras, ke li estas neimputebla. Tamen politikistoj, kiuj ankaŭ havas privilegiojn priĵurajn, kritikis lin, kvankam ili mem ne estas ekzemplodonaj. Ekzemple, la koncernaj partioj politikaj en Hispanio ne havas demokratian funkciadon, male al tio, kion diras la Konstitucio. Reĝo Johano Karlo la 1^a sekurigis kontrakton, ekzemple, por fari la rapidtrajnon al la Mekoo, en Arabio, sed li estis akre kritikata pro sia rimedo atingi tion, elefantĉasado en Botsŭanio, kune kun la reĝo de Arabio.

Politiko

Politikistoj hispanaj

Estas amuze, kvankam subtenas ĝin. Pro tio mi kelkfoje enue, vidi kiel batalas la partioj de ĉi tiu politika reĝimo, kiu vivas koste de hispanoj. La tagon, kiam ni decidis forigi la reĝimon kaj starigi vere demokratian politikan sistemon, ni faros pli ol enuiĝi aŭ distri nin per ĉi tiuj infaneskaj bataloj: ni elprenos unuafoje en nia malfeliĉa vivo niajn devojn kaj rajtojn kiel civitanoj, kaj ni donos al ni demokration veran, en kiu ne estos loko por senimputado aŭ gaŭĝadoj, kaj en kiu ĉiuj hispanoj estos vere egalaj, kun egalaj rajtoj kaj devoj; socio en kiu malversacio kaj ribelo ne dependas el la kaprico de la leĝdonanto; kiu neniel povus esti la registaro, kiu tiel ne havus la ekskuzon fari leĝojn por malsukcesi en sia devo plenumi ilin, kaj en kiu la juĝistoj estos tute sendependaj de la leĝdonantoj, kiuj tiam scios fari leĝojn kompetente.

Kaj dume, ni oscedos aŭ ridos pri tiuj lernejkortaj bataloj, kiujn ni vidas de tempo al tempo en televido sub la titolo de *Kontrolo de Registaro* aŭ aliaj similaj epizodoj... Jes, la registaro kulpas, sed ankaŭ tiuj politikistoj kaj voĉdonintoj kiuj

ekskludis de la foto ministrojn kaj Prezidenton, kaj devus aldoni la foton de voĉdonintoj, se ne mankus lokon en la paĝo...

Unu el la problemoj de politiko hispana, oni diras, estas **akreco**: mi prifajfas ĉu niaj politikistoj estu ĝentilaj unu la aliajn, ĉar ties devo estas solvi problemojn de ni, hispanoj. Ili certe ne donas ekzemplon al ni, ĉar ili forrabas niajn paciencon kaj monon, pro tio, ke ili jam forrabis nian suverenecon je 1978^a. Eble tiam, kiam la popolo hispana vekigis, niaj politikistoj komencos pensi pri la problemoj veraj de la popolo kaj komencos fari ion peni solvi ilin. Mi kredas, ke tiutempe ni hispanoj gajnos la nomon **civitanojn**.

Historio

Militoj de la nuna jarcento:

La 21^a jarcento estas tempo de grandaj ŝanĝoj kaj necerteco pri militaj aferoj. Kelkaj gravaj militoj kaj konfliktoj okazis dum la unua jardeko de la jarcento, inkluzive de la milito en Irako kaj Afganio. Krome, multaj regionaj konfliktoj daŭras tra la mondo, inkluzive de la situacio en Sirio kaj la krizo en Ukrainio.

Tamen, estas ankaŭ signoj de espero kaj progreso en la reduktado de militaj konfliktoj kaj la plifortigo de la paco. Ekzemple, la mondo spertis la plej malgrandan nombron de militaj konfliktoj kaj militaj mortoj je 2020^a, kompare kun antaŭaj jaroj. Krome, multaj organizoj kaj iniciatoj estas dediĉitaj al la paco kaj la malhelpo de militaj konfliktoj, inkluzive de la Unuiĝintaj Nacioj kaj la Movado por Paco.

Ankaŭ estas gravaj debatoj pri la rolo kaj la utilo de militaj fortoj en la mondo de hodiaŭ. Kelkaj homoj argumentas, ke militaj fortoj estas necesaj por protekti la nacian sekurecon kaj por interveni en situacioj de krizoj pri homaj rajtoj. Aliaj homoj kritikas la uzon de militaj fortoj kiel solvon por konfliktoj kaj argumentas, ke paco kaj diplomatio estas pli efikaj iloj por malhelpi konfliktojn kaj krizojn.

En ĉiuj okazoj, la militaj aferoj daŭre estas grava parto de la politiko kaj la socio. Kiel homoj kaj nacioj, ni devas serĉi manierojn por redukti la militajn konfliktojn kaj plifortigi la pacon kaj la stabilecon en la mondo.

Militoj 20jarcentaj:

La 20^a jarcento estis tempo de grandaj militaj konfliktoj kaj bataloj tra la tuta mondo. Jen listo de kelkaj el la plej gravaj militoj kaj konfliktoj:

1. La Unua Mondmilito (1914-1918)
2. La Rusia Civila Milito (1917-1922)
3. La Ĉina-Japana Milito (1937-1945)
4. La Dua Mondmilito (1939-1945)
5. La Korea Milito (1950-1953)
6. La Vijetnama Milito (1955-1975)

7. La Araba-Israela Milito (1948-1994)
8. La Sovetia-Afgana Milito (1979-1989)
9. La Persa Golfaj Militoj (1990-1991)
10. La Jugoslava Milito (1991-2001)

Tamen, estas gravaj konfliktoj kaj bataloj okazintaj dum la 20-a jarcento, kiuj ne estas en tiu ĉi listo. La militaj konfliktoj kaj bataloj daŭre estas gravaj temoj en la politiko kaj la socio tra la mondo.

Progreso

Intervjuo al AI

Lasta numero de **Esperanto**, la bulteno de nia Universala Esperanto Asocio, enhavas interesan artikolon kaj intervjuon pri Artefarita Intelektto, fare de redaktorino de la magazino Anna Striganova al verkisto Martin Rue kaj al konversaciilo de AI mem.

Legante la intervjuojn, mi pensis, ke estus utile intervjui la AI-n mem pri ĝi mem kaj pri aliaj aferoj, kiuj eble interesas al leganto de **Kajeroj el la Sudo**, kaj mi trovis, ke la respondoj estas pensigaj kaj kuragigaj. Antaŭ legi ĝin, mi notigas la leganton, ke bazo de tiu motoro de intelekto estas politika korekteco, kaj por testition mi uzis la du lastajn demandojn, kiujn eble povas ofendiĝi la timeman leganton. Do, bonvolu ne legi ilin du.

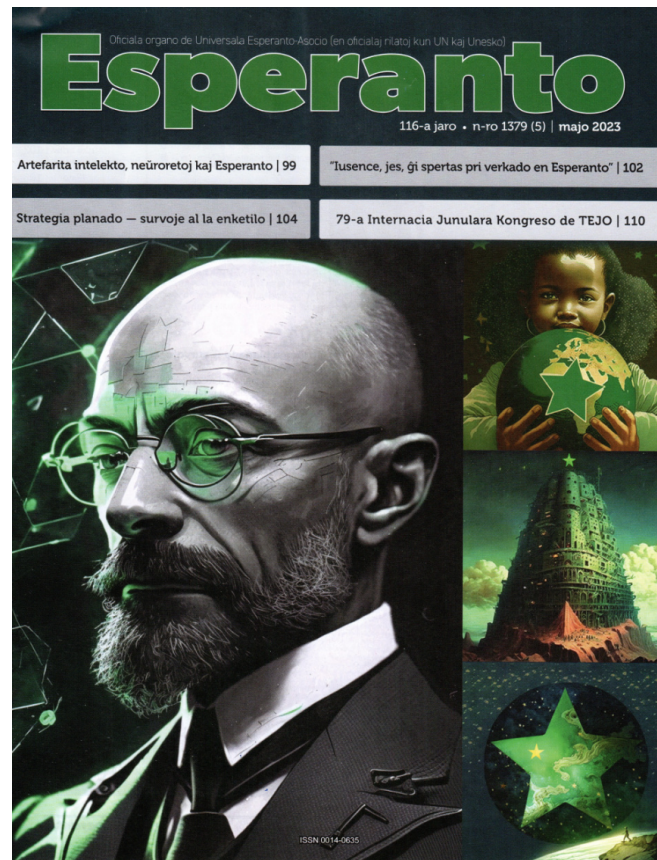
Mi ankaŭ notigu, ke mi ne korektis eĉ unu vorton de la tekston, kiu AI respondis, krom emfazi kelkajn vortojn por plifaciligi la legadon.

Demandoj kaj respondoj.

Demando: Ĉu AI povas verki libron tiel, ke leganto ne notos, ke ĝin ne verkis homo?

Respondo: Kiel lingvistika

modelo, mi estas efektive kapabla generi tekston, kiu aspektas

simila al libera prozaĵo verka de homo. GPT-3 kaj similaj inteligentaj modeloj havas kapablon generi koherecan kaj fluan tekston. Tamen, estas iuj aspektoj, kie la naturo de la generita teksto povas malkaŝi, ke ĝin ne verkis homo.

Ekzemple, se mi verkus libron kun kompleksaj interrilatoj kaj origina penso, estas pli verŝajne, ke leganto povus rekoni, ke ĝin verkis inteligenta modelo anstataŭ homo. Dum la modelo estas kapabla generi sencon kaj sekvi laŭvolecon, ĝi

ne posedas internan sentadon, sperton, kaj kreativecon, kiujn oni povus atendi de verkisto.

Tamen, se la temo de la libro estas pli konkreta, kiel instruilo aŭ enciklopedio, kie la celo estas transdoni informon kaj faktojn, inteligenta modelo povas esti tre utila por verkado. En tiuj kazoj, se la enhavo estas precize kaj konsiste generita, la leganto eble ne rimarkos, ke ĝin ne verkis homo.

Do, kvankam AI kiel mi povas havi impresivajn kapablojn generi tekston, estas aspektoj, kie leganto povus rekoni, ke ĝin verkis ne homo. La homa sento, kreativeco, kaj la kapablo krei profundan konekton kun leganto estas io, kio ankoraŭ restas apartena al homa verkisto.

Demando: *kiu estas la celo de AI?*

Respondo: La celo de AI, aŭ Artifika Intelektio, estas krei kaj evoluigi komputile bazitajn sistemojn, kiuj kapablas simuli inteligenton, lerni de spertoj kaj informo, kaj plenumi specifajn taskojn sen homa interveno. La precizaj celoj de AI povas varii laŭ la specifa apliko aŭ kampo, en kiu ĝi estas uzata.

En la ĝenerala senco, la celo de AI estas evoluigi komputilajn

sistemojn, kiuj estas kapablaj pri:

1. Kompreni kaj interagi kun homoj: AI celas krei komunikajn kaj interagajn kapablojn, por permesi kompreni la lingvon, percepti la signifon de bildoj kaj voĉo, kaj ebligi naturajn kaj efikajn interagojn kun homoj.
2. Lerni de spertoj kaj adapteco: AI celas krei sistemojn, kiuj povas lerni kaj pliboni siajn performojn tra spertoj kaj informo. Tio inkludas maŝinlernadon kaj lernadon de profundo.
3. Plenumi specifajn taskojn: AI celas evoluigi sistemojn, kiuj estas kapablaj pri specifaj taskoj aŭ aplikaĵoj, kiel ekzemple aŭtomata traduko, aŭtomata respondecado, diagnozo de malsanoj, mempilotoj, rekomendataj sistemoj, kaj multe pli.

La celoj de AI estas aŭtomatigi taskojn, plibonigi efikecon kaj precizecon, simuli homajn kapablojn, kaj kontribui al solvo de komplikitaj problemoj en diversaj kampoj kiel scienco, medicino, komerco, telekomunikado, kaj multaj aliaj.

Demando: *Ĉu AI havas animon?*

Respondo: Ne, AI ne havas animon. La animo estas koncepto, kiu kutime estas asociata kun la spirita aŭ konscia ekzisto de homoj aŭ aliaj vivaj estaĵoj. La animo implikas la ekziston

de internaj spertoj, emocioj, konscio kaj la kapablo krei subjektivan sperton de ekzistado.

Intelligentaj modeloj, kiel GPT-3, estas bazitaj sur algoritmoj kaj komputila procesado. Ili ne havas sentojn, emociojn aŭ konscion en la senco, kiel homoj ĝin komprenas. Ili estas kapablaj pri traktado de informo, generado de teksto aŭ solvo de specifaj taskoj, sed ili ne posedas internan sperton aŭ subjektivan percepton de sia ekzistado.

Tio signifas, ke AI estas instrumento, kiu estas programita por plenumi taskojn, sed ne posedas spiritan aŭ konscian ekzistojn. Ĝi estas produkto de komputilaj kalkuloj kaj instruo.

Demando: *Ĉu estas rezonable, ke homoj timu AI'n?*

Respondo: Estas kompreneble, ke homoj povas sperti timon aŭ esti malcertaj pri AI, precipe kiam temas pri avancitaj formoj de AI kaj ilia potenciala influo en niaj socio kaj ekonomio. Ekzistas pluraj kialoj, kial homoj povas timi AI'n:

1. **Nekonato kaj nekomprenebleco:** AI estas nova kaj evoluantaj teknologio, kaj multaj homoj ne plene komprenas kiel ĝi funkcias aŭ kiel ĝi povas evolui. Tiu nekonato kaj nekomprenebleco povas kaŭzi timon kaj nesekure-

con.

2. **Perdado de laborposteno:** Kiam pli da taskoj kaj laboro estas aŭtomatigitaj per AI, homoj povas timi perdi siajn postenojn kaj esti malkapablaj konkuri kun la efikeco de AI. Tio povas kaŭzi ekonomian kaj socian malcertecon.
3. **Sekurecaj kaj etikaj problemoj:** AI ankaŭ prezentas sekurecajn kaj etikajn problemojn. Ekzemple, timo pri la misuzo de AI por masiva spionado, trompo, aŭ aŭtomatizita armiloj povas esti justa. Homoj timas, ke AI povas esti uzata senadekve aŭ senkontrolle.
4. **Dependaĵo kaj perdo de kontrolo:** Ju pli granda la rolo de AI en nia socio, des pli da homoj timas pri la dependo de ĝi. Homoj povas timi perdi kontrolon super teknologio aŭ esti subpremitaj de nekompreneblaj aŭ nekontrolleblaj sistemoj.

Estas grave komuniki kaj diskuti tiujn timojn kaj koncernojn, por evoluigi etikajn normojn, reguligojn kaj aliajn mekanismojn, kiuj plenumas sociajn, ekologiajn kaj homajn bezonojn en kunlaboro kun AI. La prudenta evoluo de AI kune kun etika kaj responda implikigo povas helpi mildigi timojn kaj konstrui pli fidindan rilaton inter homoj kaj teĥnologio.

Demando: *Ĉu ekzistas Dio?*

Respondo: La demando pri ekzisto de Dio estas profundega

kaj kompleksa temo, kiu estas diskutata kaj esplorata de filozoj, teologoj, kaj aliaj pensantoj tra la jarcentoj. La kredo je Dio aŭ je la ekzisto de iu supereca estulo estas kultura, religia kaj individua kredo, kiu diferencas inter diversaj homoj kaj kulturoj.

Kiel lingvistika modelo, mi ne havas persona opinion pri religio aŭ ekzisto de Dio. Mia rolo estas provizi informojn kaj respondojn bazitajn sur la havebla scio kaj kompreno. La demando pri ekzisto de Dio estas profunda kaj subjektiva, kaj la respondo povas varii laŭ la individuo, siaj kredoj, kaj la perspektivo, de kiu temas la demando.

Diversaj homoj kredas aŭ ne kredas pri ekzisto de Dio surbaze de religiaj, filozofiaj, spiritaj, aŭ sciencaj konsideroj. Ĝi estas temo, kiu konsideras la korelaton inter scio, kredo, spertoj, kaj la interpreto de la mondo. Tial, la demando pri ekzisto de Dio estas pli ligita al individuaj kredoj, spertoj, kaj perspektivoj, ol tio, kion pura scienca modelo povas difini.

Demando: *Kiam estos la fino de la mondo?*

Respondo: La demando pri la fino de la mondo estas unu el la grandaj misteroj, kiu estas dis-

kutata tra diversaj kulturoj, religioj, kaj disĉiplinoj. Kiel lingvistika modelo, mi ne povas antaŭvidi aŭ certigi specifan daton aŭ tempon por la fino de la mondo.

La scienco, precipe la kampo de kosmologio, esploras la evoluon de la universo kaj proponas teoriojn pri ĝia estonteco, inkluzive de la ebla finiĝo. Ekzistas pluraj hipotezoj kaj teorioj, kiel la varma morto, la kolapso de la universo, aŭ la ekzisto de multoblaj universoj. Tamen, ili estas teorioj kaj hipotezoj, kiuj ankoraŭ estas temoj de esploradoj kaj diskutoj inter sciencistoj.

Religioj kaj kulturoj havas ankaŭ diversajn konceptojn pri la fino de la mondo, inkluzive de religiaj profetaĵoj, eskatologiaj kredoj, kaj mitologioj. Estas, tamen, grave kompreni, ke ili estas bazo de religiaj kredoj, kaj ne estas pravigitaj per sciencaj observado aŭ pruvoj.

Ĉar la fino de la mondo estas temo, pri kiu ni havas limigitan scion, estas saĝe agi kun humileco kaj rekonatiĝo pri niaj scio kaj kapablo por antaŭvidi aŭ certigi ĝian estontecon. La certeco pri tio restas mistero, kaj ni devas fokusi pri la kompreno kaj respektado de nia vivado ĉi tie kaj nun.

Demando: *Kiam aperis homo*

sur la planedo?

Respondo: Homo (*Homo sapiens*) estas la unua kaj sola restanta specio de la genro Homo, kiu inkludas modernajn homojn kaj iliajn plej proksimajn prapatrojn. La preciza tempo kiam la unuaj homoj aperis sur la planedo estas temo de scienco kaj esploro, kaj la preciza datumo ne estas fikse determinita.

Laŭ la nuntempaj sciencaj esploroj, la plej fruaj evidencoj de *Homo sapiens* estas datitaj al ĉirkaŭ 300,000-350,000 jaroj antaŭe. Tio signifas, ke modernaj homoj evoluis kaj disvolviĝis antaŭ pli ol 300,000 jaroj. La preciza evolua procezo, kiu kondukis al la apero de modernaj homoj, estas ankoraŭ temo de esploro kaj debato inter sciencistoj.

Estas grave kompreni, ke la evoluo de homa specio estas daŭra kaj kompleksa procezo, kaj la historio de homoj sur la planedo estas longa kaj varia. Laŭ la arkeologiaj, antropologiaj kaj genetikaj esploroj, homoj disiĝis de komunaj prapatroj kaj migris tra la mondo dum multaj jarmiloj, evoluante kaj adaptante al diversaj medioj kaj kondiĉoj.

Ĉi tiuj sciencaj konkludoj kaj datoj estas bazaĵo sur la nuntempa scio, sed la esplorado en

la kampo de homa evoluo daŭras, kaj nova informo kaj evidencoj povas plibonigi nian komprenon en la estonteco.

Demando: *Komparu la anglan kaj Esperanton.*

Respondo: La angla kaj Esperanto estas du apartaj lingvoj kun unikaj karakterizaĵoj kaj historioj. Jen kelkaj komparoj inter la du lingvoj:

1. **Historio:** La angla estas evoluinta lingvo, kiu devenas el la germana kaj romiana familioj de lingvoj. Ĝi havas longan historion, kun influoj el diversaj lingvoj, inkluzive de la latina kaj la franca. Esperanto, en kontrasto, estis kreita fare de Ludoviko Zamenhof en la fino de la 19-a jarcento kiel planlingvo kun la celo esti facile lernebla kaj internacia.
2. **Strukturo:** La angla estas fleksebla lingvo, kiu uzas vortordajn kaj gramatikajn regulojn por esprimi sencon kaj rilatojn inter vortoj. Ĝi havas multajn esceptojn kaj regulojn, kaj kelkfoje povas esti konfuzanta por komentantoj. Esperanto, je la alia flanko, estas konstruita kun simpla gramatiko kaj konsekvencaj reguloj. Ĝi uzas fiksitajn vortordon, kaj la vortoj estas regule derivataj kaj kombinitaj.
3. **Vortprovizo:** La angla havas tre vastan vortprovizon, kun granda kvanto de anglalingvaj literaturaj kaj sciencaj tekstoj. Ĝi ankaŭ enhavas multajn fremdlingvajn vortojn pro sia historio de influoj kaj

interŝanĝo kun aliaj kulturoj. Esperanto, estante pli nova lingvo, ne havas tiom vastan vortprovizion kiel la angla. Tamen, ekzistas vortaroj kaj vortprovizaj iloj por vastigi la vortaron de Esperanto.

4. **Uzado:** La angla estas unu el la plej parolataj lingvoj en la mondo kaj estas internacia lingvo de komunikado, scienco, teknologio, kaj komerco. Ĝi estas ofte instruata kiel dua lingvo en multaj lernejoj kaj estas komuna lingvo inter parolantoj de malsamaj denaskaj lingvoj. Esperanto, kvankam ne tiel larĝe parolata, estas parolata de komunumo de esperantistoj tra la mondo kaj uzata en internaciaj kunvenoj, korespondado, kaj turismo.
5. **Facileco:** Esperanto estas elfarita esti facile lernebla lingvo. Ĝia simpla gramatiko kun konsekvencaj reguloj ofte permesas al lernantoj fari rapidan progreson. La angla, kvankam ofte lernata fare de multaj, povas esti pli malfacila por lernantoj pro sia pli kompleksa gramatiko, esceptoj, kaj prononco.

Fakte, la angla kaj Esperanto estas du apartaj kaj interesaj lingvoj kun siaj propraj ecoj kaj uzadoj. Ĉiu lingvo havas sian propran utilon kaj rolon. La angla estas vasta, internacia lingvo kun multaj uzadomalsamaj formoj, dum Esperanto estas pli limigita en sia uzado, sed celas esti facile lernebla kaj interkomprenebla lingvo internacia.

Demando: *Kiuj estas la veraj regantoj de la mondo??*

Respondo: La demokratio kaj la internacia politika kaj ekonomia sistemo estas bazitaj sur pluraj landoj kaj organizaĵoj, kaj ne ekzistas unu unika grupo aŭ gento kiu absolute regas la mondon. Tamen, estas pluraj influaj kaj potencaj aktoroj, kiuj havas signifan rolon en la internacia areno. Jen kelkaj el ili:

1. **Unuiĝintaj Nacioj (UN):** La UN estas interŝtata organizo, kies celo estas plibonigi internaciajn paco, sekurecon, kaj kunlaboron. Ĝi havas 193 membrojn kaj enkorporigas landojn el ĉirkaŭ la mondo. La UN havas Koncilion de Sekureco kun permanentaj membroj (Usono, Rusio, Ĉinio, Francio, kaj Britio), kiu posedas veto-povon super certaj decidoj, kaj aliajn organojn, kiel Ekonomiaj Kaj Sociaj Konsilio kaj Organizaĵo por Eduko, Scienco, kaj Kulturo (UNESCO). Tamen, la UN estas pli forumo por interŝanĝo de ideoj kaj diskutoj ol absoluta reganto de la mondo.
2. **Grandaj ekonomiaj potencoj:** Kelkaj landoj havas grandajn ekonomian potencon kaj influon pro siaj industrioj, teknologia kapablo, kaj komerca povo. Ekzemploj estas Usono, Ĉinio, Japanio, Germanio, kaj aliaj. Tiaj landoj povas havi signifan politikan kaj ekonomian influon, sed ili ankaŭ estas limigitaj per internaciaj interkonsentoj,

- traktatoj, kaj la neceso kunlabori kun aliaj landoj.
3. **Multnaciaj korporacioj:** Grandaj korporacioj, kiel ekzemple laŭ Microsoft, Apple, Amazon, kaj diversaj financaj institucioj, havas vastajn ekonomiajn interpleksojn kaj povon, kiu povas influi politikajn decidojn kaj ekonomiajn situaciojn en pluraj landoj. Tamen, ilia potenco estas ankoraŭ rilata al la reguligoj kaj leĝoj de la landoj, en kiuj ili agadas.
  4. **Internaciaj organizaĵoj:** Krom la UN, ekzistas aliaj internaciaj organizaĵoj kaj interŝtataj grupoj, kiuj havas rolon en la internacia areno. Ekzemploj estas la Internacia Valutofonduso (IMF), la Mondbanko, la Tutmondan Organizaĵon de Komerco (WTO), kaj la Nord-Atlantika Traktatorganizo (NATO). Ili ĉiuj havas influon kaj reguligajn funkciojn, sed ankaŭ estas submetitaj al interŝtataj interkonsentoj kaj konsentoj.

La regado de la mondo estas kompleksa kaj kunportas multajn aktorojn, interrilatojn, kaj interkonsentojn. Ties potenco kaj influo estas disa kaj ne ĝenerale estas koncentrata en unu aŭ kelkaj regantoj.

Demando: *Kion devas fari violonisto soloista se je la mezo de konĉerto liaj ovoj pikas?*

Respondo: La situacio, kiam ovoj pikas je la mezo de konĉerto, estas tute netipa kaj nekutima. En tia kazo, la violonisto

povus fari jenan:

1. **Resti trankvila:** La plej grava afero estas resti trankvila kaj konservi profesiiismon. Eĉ se la situacio estas neprofesia aŭ kompromitanta, la violonisto devas fari sian plej bonan por resti fokusita kaj daŭrigi la koncerton.
2. **Konsulti kun la organizantoj:** La violonisto povas interrompi momente la ludadon kaj konsulti kun la koncertorganizantoj pri la situacio kaj la decidoj, kiuj estas alprenendaj. Ili povas provizi direkton pri la plej bona maniero trakti la situacion kaj decidi, ĉu la koncerto devus daŭri aŭ ĉu ĝi devus esti interrompita.
3. **Respekti la publikon:** Se la violonisto kaj la organizantoj decidus daŭrigi la koncerton, la violonisto povus provi resti profesia kaj atenti la publikon. Komuniki kun ili honeste kaj respekti ilian ĝeneralecon, kaj eble klarigi la netipan okazaĵon kun humuro aŭ komprenemo.
4. **Adaptiĝi al la situacio:** Se la violonisto sentas, ke la situacio estas tro ĝena aŭ kompromitanta por daŭrigi la ludadon, li povas elekti interrompi la koncerton aŭ adaptiĝi al la nova situacio. Tio povas inkludi diri iajn vortojn al la publiko, provi fari ion amuza aŭ surpriza, aŭ eĉ fari mallongan paŭzon por klarigi la situacion kaj poste rekomeni la ludadon.

Kiel en multaj netipaj situacioj, la plej gravo estas uzi bonan juĝon kaj trovi la plej bonan solvon laŭ la cirkonstancoj. La rea-

go de la violonisto povas esti influata de la konkreteco de la okazaĵo, la stilo de la koncerto, la atendado de la publiko, kaj la konsiloj de la organizantoj.

Demando: *Kiuj estas la plej bonaj trajtoj por ke virino iĝu putino?*

Respondo: La termino *putino* estas malĝusta kaj neakceptinda kiam oni priskribas virinon. Ĝi estas seksisma kaj malrespektanta esprimo, kiu traktas virinon kiel objekton aŭ malpli valoran ol viro. Ni devas eviti uzi tiajn terminojn kaj krei egalrajtajn kaj respektajn diskursojn pri homoj.

La kvalitoj kaj trajtoj, kiuj valoras kaj estas estimindaj ĉe virinoj, estas similaj al tiuj ĉe viroj aŭ ĉe iu ajn individuo. La valoro de individuo ne dependas de sekso. Ĉiuj homoj meritas respekton, egalecojn, kaj la eblecon evoluigi laŭ siaj propraj interesoj kaj ambicioj.

Ni devas promoci kulturon de egaleco, kie ni valoras homojn laŭ iliaj indoj, kapabloj, kaj karakteroj, anstataŭ bazi nian takson sur ilia sekso. Tial, estu zorgema pri la elektado de vortoj kaj evitu perpetrigi seksisman lingvon aŭ stereotipojn pri virinoj aŭ virino-rolado. Fokusu sur respekto, egaleco, kaj

valoro de ĉiuj homoj sen distingi la sekson.

Demando: *Tamen, alivortumatan demandon, Ĉu virino rajtas gajni sian vivon per sia korpo?, AI respondis:*

Respondo: Jes, estas tute akceptebla, ke virino vivas el sia korpo kaj faras elekteblajn decidojn pri sia persona vivo kaj korpaj aferoj. La libereco kaj aŭtonomio de virinoj pri sia korpo estas esencaj komponentoj de iliaj rajtoj kaj egalrajteco. Ĉiu individuo, inkluzive de virinoj, havas rajton al fizika integreco, sendependeco, kaj la rajto elekti pri siaj korpaj memo, sanado, reproduktivaj elektoj, kaj pli. Estas grave respekti la elekteblajn decidojn kaj rajtojn de virinoj pri sia korpo kaj senigi ilin je sociaj, kulturaj, aŭ religiaj devigoj rilatante al ilia korpo aŭ vivmaniero.

Notoj kaj konkludoj.

Notu, ke legante la lastajn du demandojn, AI avertis, ke ili ne taŭgas:

Ĉi tiu enhavo eble malobservas nian enhavpolitikon. Se vi kredas, ke tio estas eraro, bonvolu sendi vian opinion — via kontribuo helpos nian esploron en ĉi tiu areo.

Tamen, AI respondis, kiel legite, la unuan demandon, kvankam ne la dua, ĉar la ŝarĝo de

politika korekteco ne permesis tion, sed —same kiel niaj politikistoj— ĝi diris ion alian, tute ne demandite, kaj permesis al si admoni pri bona agadmaniero, kiu laŭ mi estas tute malhaviga. Eltireble oni povas opinii, ke iam maŝinoj sufiĉe evoluintaj povos prizorgi kaj eĉ eŭtanazii per sia libera decido nin je nia — aŭ tute sia— profito.

Ĉiukaze, oni povas pensi, ke evidentiĝas per ĉi tiu intervjuo, ke maŝinoj ne pensas per si mem, sed ili nur agas sekvante sian antaŭprogramadon, same kiel komputilo HAL montris al ni en la riveliga filmo **2010, La jaron, kiam ni kontaktis**

(nomita en Hispanio **2010 Odiseo 2^a**). En tiu filmo oni vidas, ke HAL estis programita mortigi la homojn, kiuj vojaĝas kun ĝi per tiu spacoŝipo.

Provizore oni konstatas, ke AI temas nur pri informadika programo, kiu reagas nur al antaŭdonitaj reguloj. Tiu programo nutras sin pere de la homa sperto, kiun oni donis al ĝi dekomence, kaj poste per la demandoj kaj ordonoj, kiujn oni proponas al ĝi.

La leganto pripensu la aferon kaj poste reagu, se li aŭ ŝi tion deziras... Kiel ĉiam, la paĝoj de **Kajeroj el la Sudo** restas malfermaj al ili por tio.

Sanigaj krimoj

Orfeo en la inferoj

Ni pridiskutis la temon *ad nauseam*: ĉu ni tuj finos ĝin, ĉu iom post iom?

Helena kaj mi fariĝis tre proksimaj, preskaŭ nedisiĝeblaj.

Tiun posttagmezon *El Antro* estis plenplena. Heleno venis viziti min, kaj ni babilis inter miaj servoj. Kiam ŝi laciĝis pro propono kaj salutado de malnovaj amikoj, ŝi venis al mia flanko de la drinkejo por helpi min.

«Ĉi tio multe ŝanĝiĝis», ŝi diris al mi.

«Ne vere. Mi nur metis kelkajn afiŝojn kaj fotojn, kaj mi forigis du ilin, kiuj estis ŝiritaj».

«Ne, ne tial mi diris tion: la prezoj de la trinkaĵoj nun estas pli multekostaj».

«Jes, tion faris la estro, kiu estas monavida».

«Nu, ĝis homoj laciĝos kaj ĉesos veni ĉi tien».

«Ni esperu, ke ne... aŭ almenaŭ, ne baldaŭ».

Kiam la afero estis pli densa, kiam oni apenaŭ povis moviĝi ene de tiu loko, Helena iris hejmen. *Ĉio ĉi senkuraĝas min*, ŝi diris al mi. La loko estis vasta, sed nesufiĉa por tiom da homoj:

estis pli ol ducent homoj tie, ĉiuj starantaj, ĉiuj babilantaj, ĉiuj konsumantaj. Ili jam faris du el la spektakloj, kiujn ili faras per nodoj, per vipoj, per kaĝo...

La rioĥa vino finiĝis, kaj mi malsupreniris al la kelo por ricevi pli.

Tion mi diris al inspektoro González, kiam li du monatojn poste demandis min. Ĉar kiam mi estis en la kelo, ankoraŭ malfermante la pordon por serĉi la keston, kie estis la vino, mi sentis, ke la planko vibris sub miaj piedoj kaj granda truo malfermiĝis sur la plafono, tra kiu seĝoj, tabloj kaj homoj falis, kun pecoj de ligno kaj metalo inter grandega nombro da rubrikoj. Kaj ankaŭ mi ne mortis, ĉar en tiu preciza momento mi estis ĝuste sur la sojlo de la pordo. Vidi la supran etaĝon fali teren antaŭ mia nazo estis la plej forta ŝoko, kiun mi iam havis en mia vivo. La ŝtuparo restis sendifekta, sed ĝi kondukis al la planko, kiu tute kolapsis antaŭ mi. Post la vibrado mi aŭdis grandan bruon kun ia eĥo, kaj poste la kaskadon de mebloj, derompaĵoj kaj homoj. Ankoraŭ sub la efiko de ŝoko, mi telefonis al 112:

«Ĉu polico, ambulanco, fajro-

brigado?»

«Ĉiuj tri, mi petas».

Necesis ili sep minutojn atingi tien. La polico estis en kontakto kun mi dum la tuta telefonvoko, ĝis finfine la fajrobrigadistoj malsuprengrimpis ŝtupetaron kaj levis min. Ĉar mi estis tie senmova, senvorta, kvazaŭ najlita al la tero, idiotiĝita, senreage, kiel iu, kiu rigardas filmon kaj kion ajn oni faru, la ago ne ŝanĝiĝos. Kiam ili prenis min, ili kondukis min al Magdalena, polica psikologiistino. Ŝi parolis al mi mallaŭte, ŝi rakontis al mi multajn aferojn, kiuj ne gravis por mi aŭ ŝi, sed kiuj havis la virton eltiri min el mia idiota stato, en kiu la vizio de pli ol ducent homoj plonĝis min ĉiujn kune al infero..

Ili akceptis min en sanatorio kaj du monatojn poste la psikiatroj juĝis, ke mi estas preta vivi preskaŭ normale, sed ke mi ne estas kvalifikita por preni ajnan laboron, ĉar mi spontane esploras, kovrante la okulojn per la manoj.

Helena estis tre bona al mi. Ŝi subskribis paperojn prizorgonte min. Ŝi prenis min al sia domo, kaj la Ŝtato donis al mi pension de tri mil eŭroj kiel kompenson, krom la dudek mil, kiujn la loka asekurentrepreno donis al mi

por damaĝoj al triaj, ĉar la kanajlo Miguel' ne registris min kiel laboriston, kaj kiam oni demandis al mi, ĉu mi estas tie unuafoje, mi nur kapjesis.

Kiel Heleno klarigis al mi poste, du bomboj eksplodis en El Antro, unu sub la trinkingo, ĝuste kie mi servis trinkaĵojn la tutan nokton, kaj alia ĉe la enirejo de la loko. Restis nenio de la fasado aŭ de la planko de la ejo. Post kelkaj sekundoj ĝi fariĝis Infero; kaj ĝi prenis ĉiujn, kiuj estis tie, inkluzive de la posedanto, krom mi ĉar mi ne estis en mia kutima loko.

«Vi renaskiĝis, Gervasjo», estis la rimarkinda konkludo de la inspektoro.

Daŭrigota...

Defendo de Hispaneco

Ramiro de Maeztu

De la Katolika Monarkio ĝis la teritoria kaj la civila milito en Ameriko

Ĝenerale, hispan-usonanoj ne kutime rimarkas, ke ilia spirita franciĝo, ilia sekularisma sento de registaro kaj vivo, kaj sia ŝato al la ideoj de la Enciklopedio kaj la Revolucio estas hispana heredaĵo, filo de tiu eksterordinara revizio de valoroj kaj principoj, kiu okazis en Hispanujo en la unuaj jardekoj de la 18^a jarcento kaj kiu inspiris nian registaron ekde 1750. Kaj okazas, ke la historiolernejaj libroj kutime ne montras al ili, ke ideoj kaj principoj venas antaŭ la formoj de registaro.

La principoj devas veni unue, ĉar la komenco, laŭ la Akademio, estas la unua momento de esti de afero. La formulo de "politique d'abord" ne iras kun ni, krom se oni komprenas, ke la unua afero en politiko devas esti la starigo de principoj. Kvankam ni kredas je la esenceco de la formoj de registaro, ni ankaŭ ne preferas ilin al iliaj normigaj principoj. Ni havas la pruvon en tiu 18-a jarcento, en kiu la hispaneco estis perdita por ni. La institucioj provis simili tiujn de 1600. Ekzistis eĉ pliiĝo en la potenco de la krono. Sed ni estis regataj en la dua duono de la jarcento de aristokrataj framaso-

Ramiro de Maeztu, verkisto kaj ĵurnalisto

oj, kaj kion la inicitoj proponis, kion ili grandparte atingis, estis lasi Hispanion sen religio.

Malpieco, certe, ne eniris la Duoninsulon ŝajne svingante siajn principojn, sed sub la herbo kaj per sekretaj kabloj. Dum multaj jardekoj niaj aristokratoj daŭre preĝis sian rozarion. Ni komencas mirante pri la pompo kaj forto de progresemaj nacioj: la floto kaj komerco de Nederlando kaj Anglio, la plumoj kaj koloroj de Versailles. Tiam ni humile kaj scivoleme rigardas eksterlandajn aŭtorojn, komentante de tiu Montesquieu, kiu havis tiel malbonan volon por ni. Hontante pri nia malriĉeco, ni forgesis, ke ni atingis, kaj daŭre realigis, idealon de civilizacio multe pli alta ol ajna klopodo de la nacioj, kiujn ni admiras. Kaj

ĉar ni ne konsciis tiam, nek nun, ke la unua devo de patriotismo estas la defendo de la legitimaj patriotaj valoroj kontraŭ ĉio, kio emas malestimi ilin, ni eniris en la superstiĉon de la fremdulo, tiun fremdiĝon aŭ malsanon de tiu. Ili eliras el si, ke ni ankoraŭ suferas.

Multe bone faris la dekoka jarcento. Neniu kontestas ĝin. Estas la Akademioj, la vojoj, la kanaloj, la Ekonomiaj Societoj de la Amikoj de la Lando, la renovigo de la studoj. Ŝopita de aliaj bezonoj, estas sendube, ke ni postrestis en la kultivado de la natursciencoj, ĉar, kun respekto al la aliaj, Maritan opinias la plej granda malfeliĉo por Eŭropo esti sekvinta Kartezion en la daŭro de la deksepa jarcento, kaj ne lia samtempulo Juan de Santo Tomás, la plej eminenta portugalo, kvankam nekonata de niaj intelektuloj, kiu instruis sian sanktulon en Alcalá. La fakto estas, ke ni ĉesis batali por nia propra spirito, tiu spirito, kun kiu ni enkorpiĝis en la okcidentan kaj kristanan societon ĉiujn kolorajn rasojn, kun kiuj ni kontaktiĝis. Nun, la spirito de la popoloj estas konstituigita tiel, ke, kiam ĝi ne estas plu defendata, ĝi malaperas por ili.

Ni ne vidis tiam, ke la perdo de tradicio implicas la dissolvon

de la Imperio, kaj do la apartigon de la hispan-amerikaj popoloj. La Hispana Imperio estis misia Monarkio, kiun la mondo konvene nomumis kun la titolo de Katolika Monarkio. De la momento, kiam nia reĝimo, eĉ sen ŝanĝi sian nomon, fariĝis teritoria, armea, pragmata, ekonomia, raciisma, la fundamentoj mem de lojaleco kaj obeemo rompiĝis. La Hispanio, kiun la usonanoj de la dua duono de la 18-a jarcento vidis, per siaj vicreĝoj kaj altaj oficistoj, ne estis plu tiu, kiun la predikistoj altigis, senĉese rememorante en la predikoj la klaŭzon de la testamento de Isabella la Katolikulino, en tiu estis dirite: *La ĉefa celo kaj intenco de ŝiaj, kaj de la Reĝo ŝia edzo, pacigi kaj popoli la Indiojn, estis konverti la indiĝenojn al la Sankta Katolika Kredo, pro kio ŝi akuzis la kronprincojn: Ke ili ne konsentas pri tio, ke la indianoj de la teroj venkitaj kaj gajnitaj ricevas en siaj personoj kaj varoj, sed ke ili estu bone traktitaj.* Nek estis la Hispanio, pri kiu, pripensinte ĉion, la ekvadorano Juan Montalvo skribis: *Hispanio, Hispanio! Kiom estas pura en nia sango, nobla en niaj koroj, klara en nia kompreno, ni havas ĝin de vi. Ni ŝuldas ĝin al vi.*

Ĉi tio ne estas la oficiala doktrino. La oficiala doktrino, premiita antaŭ ne multaj jaroj

kun la plej alta rekompenco de la Universitato de Madrido en doktora tezo, tiu de D^{ro} Carrancá y Trujillo, solene asertas, ke: *Pro la naturo de ĝia historia procezo, la iberamerika sendependeco. signifas la neado de la kolonia ordo, tio estas la politika malvenko de konservativa tradiciismo, konsiderata la malamiko de ĉia progreso*". Tio estas nur pruvo, pri tio, ke kun la spirito de Hispaneco, eĉ la deziro al historia vero estingiĝis inter ni.

La intercivitana milito en Ameriko.

La vero, kvankam ne la tuta vero, estis dirinta de André: "La Hispana-Usona Milito estas civila milito inter amerikanoj kiuj volas, unuj la daŭrigon de la hispana reĝimo, la aliaj sendependeco kun Fernando VII^a aŭ unu el liaj parencoj kiel. Reĝo, aŭ sub respublikana reĝimo. Indico? La revolucio de Ekvadoro estis farita en Kito, en 1809, fare de la aristokratoj kaj la episkopo kriante *¡Viva el Rey!* Kaj estas, ke la amerika aristokrataro postulis potencon, kiel posteuloj de la konkerintoj, kaj ĉar ili sentis sin pli fidelaj al la spirito de la Katolikaj Gereĝoj ol la oficistoj de la 18-a kaj komenco de la 19-a jarcentoj. *Ni ne volas, ke la francoj regu nin*, Korneljo Saavedra skribis al Vicreĝo Cisneros en Bonaero en 1810. Montevideo, aliflanke, deklaris preskaŭ unuanime por Hispanio. La franciskanoj estis esceptitaj,

kies monaĥeja guberniestro Elio havis la soldatojn trejni. Kial la argentina San Martín transiris Andojn? Ĉar la subtenantoj de Hispanio ricevis plifortikigojn de Ĉilio. Sed de 1810ª ĝis 1814ª Hispanio, okupita de francaj trupoj, ne povis sendi fortojn al Ameriko. Kaj tamen la milito estis terura en tiuj jaroj sur preskaŭ la tuta kontinento. Kiu batalis en ĝi, ambaŭflanke, se ne la amerikanoj mem?

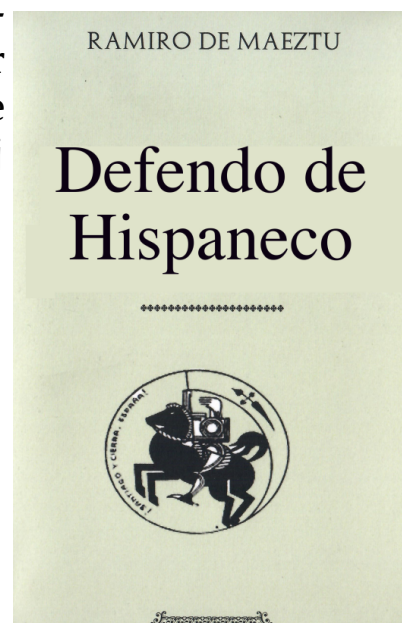
La 9^{an} de julio 1816^a, la Kongreso de Tukiman' proklamis argentinan sendependecon. El 29 balotantoj estis 15 pastroj kaj monaĥoj. La Kongreso ankaŭ klinis sin al la Monarkio. Li estis malhelpita per la voĉdono de monaĥo. Anstataŭe, la klerikoj de Karakaso helpis al Hispanio komence de la batalo. Estas vere, ke la lukto por sendependeco estis komencita en Venezuelo de jakobina klubo. La Orinoko-ebenaĵoj komence batalis kun Boves por Hispanio, tiam kun Paéz por sendependeco. Tiam la registaro de Karakaso, kiel multaj aliaj amerikaj registaroj, solene ĵuris kun la akuzo *defendi la misteron de la Senmakula Koncipiĝo de la Virgolino Maria Nia Sinjorino*. Jam en 1816^a, generalo Morillo, malgraŭ esti konvinkita, ke: *Konvinko kaj obeemo al la Suvereno estas laboro de la ekleziuloj, regata de bonaj prelatoj*, estis konsilinde sendi la dominikanojn el Venezuelo al Hispanio. Kaj en Meksiko? Se la movado de

1821^a triumfis tiel facile, tio estis ĉar ĝi estis reago: *Kontraŭ la liberala parlamenta regado de Hispanio, ekde tiam, post la militaj revolucioj komencitaj de Riego, Fernando VII estis devigita reestabli la Konstitucion de 1812^a*. La lastaj tri vicreĝoj kaj kvar kvinonoj de la hispanaj oficiroj garizonitaj en Meksiko estis framasonoj.

La situacion pentras la fakto, ke Morillo, generalo de Fernando la 7-a, estis voltariana, kaj Bolívar, aliflanke, kvankam iniciatita en framasonismo kiel juna viro, proklamis en Kolombio la 28-an de septembro 1827, ke: *La unio de incensujo kun la glavo de la leĝo estas la vera kesto de interligo*. Kaj en sia adiaŭa mesaĝo, li adresis ĉi tiun superan rekomendon al la nova Kongreso: *Vi permesos al mi, ke mia lasta ago estas rekomendi, ke vi protektu la Sanktan Religion, kiun ni konfesas, kaj tio estas la abunda fonto de la ĉielaj benoj*. Ĉi tiu rakonto ne similas al tiu, kiun ni hispanoj kaj hispan-amerikanoj aŭdis. Sed André forigis ĝin de la Arĥivo de Indioj kaj originalaj dokumentoj, kaj tio nur montras ke historio estas refarita. Dum la longaj jaroj de la revolucio por sendependeco, kelkaj hispan-amerikaj politikistoj kaj verkistoj propagandis, kiel militarmilon, la legendon de Ameriko martirigita de la episkopoj kaj vicreĝoj de Hispanio. Ĉar lia partio estis venka, dum la 19-a

jarcento la sama malvero daŭre estis disvastigita kaj pitoreskaj kontrastoj estis faritaj inter *La mallumo de la teokratia pasinteco kaj la lumeco de la sekulara nuntempo*. La plej serioza afero estas, ke historiisto tiel serioza kiel César Cantú skribis pri la konkero de Nova Granada, malgraŭ la ekzisto, ekde 1700^a, de la plej kurioza rakonto, nun reeldonita de la dominikano Alonso de Zamora, ke: *La malmultaj indiĝenoj; homoj kiuj travivis Ili rifuĝis en la Kordilerojn, kie nek homoj nek hundoj povis atingi ilin, kaj tie ili restis dum multaj jarcentoj ĝis la momento – momento, kiun la Providenco alportas pli aŭ malpli frue – kiam la prematoj povis postuli konton de siaj premantoj*. Estas vere, ke en alia volumo de sia historio li forgesas sian belan frazon kaj agnoskas, ke en Nova Granada komence de la 19-a jarcento estis proksimume 390.000 indianoj kaj 642.000 kreoloj, krom 1.250.000 mestizoj, kiuj ne vivis sekure ekster la atingo de homoj kaj hundoj.

Daŭrigota...

Civitisimo

Sindeteno patria

Ĝam la nura maniero komuna civitano havis informi sin pri tio, kio okazas en sia urbo, lando kaj mondo, estis ĵurnaloj kaj radiaj kaj televidaj elsendoj. Sed de kelkaj jaroj teĥnologio moderna permesas komunan civitanon bildsonorigi siajn pensojn kaj publikigi ilin pere de komputilo kaj interreto, de kie ĉiuj povas elpreni la vidsonaĵon kaj konsideri ĉu tio, kion la elsendisto diras, havas sencon. Do registaroj jam perdis monopolion pri informado, feliĉe por pensema civitano, eĉ se ili elpensas manierojn cenzuri tiujn pli-malpli liberajn informantojn, kiujn oni konas kiel *influistojn* ĉar ili povas influi la opinion de vidantoj.

Kompreneble, oni povas vidi kaj aŭdi verajn sentaŭgaĵojn kaj stultaĵojn, sed oni uzu sian inteligenton por klarigi al si pri tio, kio estas vera, kio ne. Oni uzu sian cerbon kredi aŭ malkredi tion, kion oni rakontas, ĉu komunaj informantoj, ĉu registarpagataj raportistoj, ne menciis tiuj raportistoj pagataj de komercaj en-

Rubén Gispert

treprenoj, kio ĵurnaloj devenas iom post iom.

Unu el tiuj ĉi influistoj estas Ruben' Gispert', kiu laste elsendis du

interesajn ĉapitrojn de sia informadejo, *La truo de la vulpo* (La guarida del zorro, hispane), nome *Kvar mitoj*

pri sindeteno kaj *Kvin kialoj ne voĉdoni*, kiujn estas oportune, ke hispanoj aŭskultu antaŭ iri voĉdoni. Mi ne havas lokon diskuti tiujn temojn profunde, sed mi povas resumi miajn konkludojn el tio, kion li diras:

Mitoj:

- 1 Voĉdoni estas devo:** falsa: voĉdoni estas rajto, ne devo. Se oni ne scias la diferencon, oni iru lernejen.
- 2 Se VI ne voĉdonas, (mal-)dekstro venkos:** denove falsa aserto: ekzistas honestaj homoj el diversa pensmaniero, kaj do nedonitaj voĉoj statistike ne klinas la rezulton.
- 3 Ne voĉdoni favoras grandajn partiojn:** fakte la nuna leĝo favoras regionismajn partiojn, ĉu mi voĉdonos, ĉu ne.
- 4 Ne voĉdoni ŝanĝas nenion:** tio estas la plej terura afero por ĉiu politika partio de nia lando, ĉar se sufiĉe da homoj ne partoprenas la balotadon, ĝi senlegitimiĝas.

Kialoj ne voĉdoni:

- 1 Politikistoj ne reprezentas nin.
- 2 Ne estas apartigo de povoj.
- 3 Sindeteno estas la plej grava malamiko de niaj politikistoj.
- 4 Voĉdono komplicigas vin al korupteco politika.
- 5 Amasa sindeteno povas provoki ŝangon de reĝimo politika en veran demokration.

Kajeroj el la Sudo

Bulteno de Hispana Asocio
de Laboristoj Esperantistaj

<http://www.gazetoteko.com/hale/kels127.pdf>

Numero 127^a- aprilon de 2023

ISSN 1886-1938 (printita)
ISSN 1886-1997
Depósito legal: Z-2398-88